

MUZIEK VOOR HET GOEDE DOEL

Het geloof in de positieve werking van muziek is groot. Diverse onderzoeken suggereren dat muziek positief bijdraagt aan individuele ontwikkeling en het functioneren van groepen. Dat wil echter niet zeggen dat dit vanzelf gaat. Tijd voor een kritische reflectie, gebaseerd op onderzoek dat ik samen met onderzoeksbureau Urban Paradoxes uitvoerde.

We leven in een samenleving waarin gemeenschapszin onder druk lijkt te staan. Binnen een zelf-profileringscultuur, waar het steeds meer om individuen draait, 'doen' we veel niet meer samen. Maar de behoefte om samen te doen, en samen de stad te vormen, is er wel. Stads makers proberen bijvoorbeeld cultuur in steden te bevorderen door middel van activiteiten. Dit gebeurt echter niet per definitie op een inclusieve manier. We bouwen aan gemengde wijken, maar ook dat lijkt niet per se te leiden tot inclusiviteit of sociale cohesie. Bovendien is er sprake van een polarisering en verharding van de politiek en de samenleving, wat bevolkingsgroepen juist uiteen drijft. De nadruk op een eenzijdige identiteitspolitiek wordt ook steeds groter: wie is dé Nederlander of Vlaming en wie hoort er wel en niet in 'ons land' thuis? In een maatschappij waar meer verschillen dan overeenkomsten zouden bestaan, zijn velen op zoek naar een tastbare eenstemmigheid. Dat alles maakt duidelijk dat er nood is aan onderzoek naar de vraag hoe we tot gemeenschappelijk handelen en inclusiviteitsdenken komen.

Ook in de kunst- en cultuurwereld zijn er geëngageerde kunstenaars die deze maatschappelijke problematiek onderzoeken, onder andere door het inzetten van muziek. Hoewel muziek al van oudsher mensen samenbrengt, zijn er sinds de tweede helft van de twintigste eeuw nieuwe termen in omloop gekomen binnen de kunstwereld en academische literatuur: *community-art*, participatieve kunst of *social practice art*. Deze

termen verwijzen naar praktijken die zich richten op het inzetten van verschillende kunstvormen als middel om bijvoorbeeld gemeenschapsgevoelens aan te wakkeren en verschillen te overbruggen. Door op lokaal niveau te werken en deelnemers de mogelijkheid te geven om te participeren op allerlei manieren, hopen deze zogenaamde geëngageerde kunstpraktijken positieve verandering op individueel, buurt- en soms zelfs stadsniveau te stimuleren.

De belofte van muziek

De belofte van muziek in geëngageerde kunstpraktijken is duidelijk: zij opent kansen voor ontmoeting, kan wederzijds begrip en respect doen ontstaan, laat andere mogelijke werkelijkheden zien en helpt bij het uiten van emoties. Muziek kan verwonderen, verblijden, verwarran en scheidt het vermogen om de samenleving te bevragen met een open blik, schoonheid te zien en inspirerende toekomstbeelden vorm te geven. Achter geëngageerde kunstpraktijken zit bovendien vaak een verbindingsfilosofie verscholen. Gezamenlijk muziek maken zou gemeenschapsgevoelens aanwakkeren. Muziek creëert een eerste ontmoeting, en dát maakt dat verschillen tussen mensen overbrugd kunnen worden. Hiermee vergroot muziek gemeenschapsgevoelens op verschillende schaalniveaus: tussen deelnemers, met het publiek, in de buurt of soms zelfs met de stad. Hierin weten deze praktijken zich ook gesteund door internationale

wetenschappelijke literatuur, zoals de contacthypothese uit de sociale psychologie. Door een positieve contactervaring te creëren door middel van bijvoorbeeld muziek, kunnen negatieve houdingen en beeldvorming ten opzichte van andere groepen worden verminderd.

Maar hoe prikkelen deze muziekpraktijken burgers tot veranderingen? Hoewel deze kunstpraktijken zich verhouden tot complexe maatschappelijke vragen, of zogenaamde '*wicked problems*', begint de werking die ze hebben vaak op een lager niveau. Door middel van muziek, proberen ze verbindingen tussen burgers die elkaar niet spontaan opzoeken te prikkelen om daarmee verschillen te overbruggen. Een duidelijk voorbeeld hiervan zijn de programma's van 'Stichting MusicGenerations', die op verschillende plekken in Nederland en internationaal worden aangeboden. MusicGenerations initieert en programmeert muzikale ontmoetingen, uitwisselingen en talentontwikkeling tussen mensen met verschillende leeftijden en culturele achtergronden, die een passie hebben voor muziek en verhalen. Haar filosofie bestaat uit vijf kernelementen: inclusiviteit, ontmoeting, talentontwikkeling, muzikale cross-overs en wederzijds versterkende samenwerking met partners in de omgeving van de ontmoetingslocatie. Juist omdat MusicGenerations met haar programma's heeft geleerd over processen die spelen in een diverse samenleving, werkt de organisatie vanuit een inclusieve visie. "Inclusiviteit" gaat hier over de manier waarop een diverse groep mensen in de dagelijkse praktijk goed met elkaar kan samenleven, gebaseerd op wederkerigheid en respect. Voor MusicGenerations draait dit ook om het respecteren van diverse aspecten van de identiteiten van deelnemers en het erkennen van ieders bijdrage, inzet en talenten.

Op iedere nieuwe locatie beginnen de programma's van MusicGenerations met ontmoeting. Hierbij worden potentiële deelnemers benaderd door het team of actieve deelnemers, met de vraag wie er een talent heeft, maar vooral wie er zin heeft om mee te doen. De samenwerkingspartner van de locatie benadert talenten uit de omgeving. In de eerste bijeenkomsten presenteren deelnemers hun muziek aan elkaar en delen zij hun verhalen. In latere sessies maken ze samen nieuw werk. De ontmoeting verloopt hiermee via muziek of een ander talent. Samen met een band, bestaande uit conservatoriumstudenten en lokale musici, vinden repetitiedagen plaats. De duur van projecten is afhankelijk van beschikbare budgetten, en kan lopen van drie maanden tot anderhalf jaar. Ervaring heeft geleerd dat MusicGenerations, om enige impact te hebben, minimaal 3 maanden aanwezig moeten zijn en wekelijkse of tweewekelijkse bijeenkomsten moeten organiseren. Uiteindelijk monden de repetities uit in optredens, die bijvoorbeeld te zien zijn op samenwerkingslocaties, landelijke festivals en in theaters. Twee van haar programma's staan in dit artikel centraal: Talent voor Vrijheid (2015) en het daaropvolgende Talent voor Gastvrijheid (2016-2017). Het eerste project had als thema de herdenking van de Tweede Wereldoorlog, die zeventig jaar daarvoor eindigde, en richtte zich op het vinden van een gemeenschappelijke noemer in muziek en het belang van vrijheid. Het tweede project is een vervolg hierop en wordt gekenmerkt door een inclusieve visie op talentontwikkeling en een dynamische uitwisseling tussen Nederlanders, nieuwkomers en vluchtelingen in en buiten asielzoekerscentra [AZC].

MusicGenerations in de praktijk

Door jong (14-25 jaar) en oud (55- 90 jaar), mensen met verschillende culturele achtergronden en nieuwkomers samen muziek te laten maken, creëert MusicGenerations een nieuwe visie op een inclusieve samenleving. Doordat ze werkt vanuit de principes van inclusiviteit en ontmoeting, is er een grote nadruk op de erkenning van ieders bijdrage. Muziek is hierbij een middel om een beeld te scheppen van een andere sociale werkelijkheid. Zowel het repertoire van de groep, met muziek uit verschillende delen van de wereld in een weelde aan talen en stijlen, als de gemixte groep

mensen die samen op een podium staan, brengt een boodschap over aan het publiek en de samenleving als geheel.

Bij MusicGenerations gaat het dan ook niet om het beroemd worden: het gaat over het delen van een mooie ervaring en plezier hebben met elkaar. Jong en oud, Nederlandse Marokkanen, Nederlandse Nederlanders of welke etniciteit of cultuur dan ook, iedere deelnemer interageert met de ander en deelnemers hebben een wederzijdse positieve houding. Belangrijk is dat er waardering is voor de ervaring die iedereen kan brengen: jongeren waarderen de levenservaring van ouderen, terwijl ouderen voordeel ondervinden van de vitaliteit en energie van jongeren. Liefde en respect maken dat de muzikale ervaringen verschillen overbruggen, of misschien zelfs irrelevant maken. Een superdiverse groep creëert ruimte voor andere bindende factoren, zoals de passie voor muziek. Iedereen is immers 'anders', en dat maakt 'anders zijn' irrelevant. De gedeelde passie vergemakkelijkt het omgaan met verschillen. Verschillende momenten in de optredens voor Talent voor Vrijheid lieten dit ook zien. Een Nederlands-Nederlands meisje is gaan houden van de Koerdische taal en zingt een duet in het Koerdisch met een Koerdisch-Nederlands meisje. Een 80-jarige Indonesisch-Nederlandse vrouw en een 16-jarig Nederlands-Nederlands meisje knuffelen elkaar in een uiting van gedeelde opluchting, nadat zij '*Imagine*' van John Lennon gezongen hadden. Een oudere Nederlands-Nederlandse vrouw is zo enthousiast dat ze de hand van een jonge jongen vastpakt, en ze lachen waarderend naar elkaar. Dit soort momenten maken gemeenschapsgevoelens, het gevoel erbij te horen, tastbaar.

Niet alleen binnen de deelnemersgroep, maar ook daarbuiten versterkt MusicGenerations gemeenschapsgevoelens. Door bijvoorbeeld actief omwonenden uit de omgeving van de AZC's bij het programma Talent voor Gastvrijheid te betrekken, zowel in de rol van deelnemer als van publiek, stimuleert ze bredere betrokkenheid. Om dit te bereiken wordt samengewerkt met lokale partners: zij weten immers hoe dingen lokaal werken, wat zorgt voor draagvlak, en zij mobiliseren talenten uit de omgeving. Hoewel bij de eerste voorstelling van het programma Talent voor Gastvrijheid, met de titel 'Vreemde Gasten', nog weinig omwonenden aanwezig waren, waren er bij de eindvoorstelling meer omwonenden dan mensen uit het AZC aanwezig. De combinatie van muziek, plezier en vrolijk spelende kinderen, leek positief te werken onder de omwonenden. Een publieksonderzoek bij Talent voor Vrijheid, liet ook zien dat het publiek de positieve boodschap over diversiteit en het belang van vrijheid haarfijn oppakte. Zo wordt de boodschap van MusicGenerations ook buiten de deelnemersgroep verkondigd en krijgt deze een plek in de bredere samenleving.

Ruimte maken voor verschillen

Dat muziek een verbindende werking kan hebben, wil niet zeggen dat het vanzelf gaat. Er zijn verschillende voorwaarden waarover organisatoren van geëngageerde kunstpraktijken moeten nadenken in verschillende fases van het project en uitdagingen die ze het hoofd moeten bieden. Sommigen hiervan, zoals het opstellen van concrete doelstellingen of het leren kennen van de deelnemersgroep, zijn vanzelfsprekender dan andere. In de basis moet er rekening mee worden gehouden dat een muziekproject in een diverse groep niet voor iedereen een vanzelfsprekende plek is om in te ontwikkelen of een breed netwerk op te bouwen. Mensen die samenkomen in muziek zijn vaak al geïnteresseerd of hebben al meer muzikale ervaring. Door ook voor mensen die in eerste instantie geen muzikale interesse hebben ruimte te maken, betreft MusicGenerations bij haar programma ook mensen die bijvoorbeeld meer interesse hebben in het vertellen van verhalen of het voordragen van gedichten of die juist nog nooit iets met kunst hebben gedaan.

Daarnaast wordt vaak aangenomen dat mensen die op projecten afkomen die als doel hebben diversiteit te overbruggen, vaak al openstaan voor diversiteit. De praktijk laat dit niet altijd

zien: MusicGenerations trekt deelnemers aan die nieuwsgierig zijn naar diversiteit en er zelf op afkomen, maar ook mensen voor wie kennismaking met andere culturen spannend is en die via andere deelnemers overgehaald worden langs te komen bij MusicGenerations en overstag gaan. De ervaring van MusicGenerations heeft hen wel geleerd dat mensen die geen interesse hebben in diversiteit geen actieve deelnemer zullen worden. Door te werken in de omgeving van AZC's, waar weerstand in veel gevallen groter is, kan MusicGenerations bijdragen aan het actief vormgeven van de beeldvorming. MusicGenerations mobiliseert daarom bewust publiek uit de omgeving om naar concerten te komen en talenten uit de omgeving maken onderdeel uit van de actieve deelnemersgroep. Op deze manier kunnen er nieuwe, positieve interacties ontstaan tussen vluchtelingen in AZC's en omgeving.

Door samen te werken en tijd en energie te steken in het leren kennen van de deelnemersgroep en de buurt, kan vertrouwen opgebouwd worden. Mensen moeten zich thuis kunnen voelen op een plek, waarin ze een vertrouwen ontwikkelen en zich durven te ontplooiën. Door veiligheid te bewaken en neutraliteit te garanderen, kunnen deelnemers vrij spreken en de dialoog aangaan met andersdenkenden. Dit komt ook sprekend naar voren in het sterke familiegevoel dat MusicGenerations bijvoorbeeld met haar project Talent voor Gastvrijheid opwekt. Een deelnemer uit Syrië vertelde bijvoorbeeld: *"MusicGenerations heeft het makkelijker gemaakt. Ik vond er mijn nieuwe familie, andere muzikale talenten en op sociaal vlak, zoveel positieve vibes"*. Dit geldt niet alleen voor nieuwkomers, deelnemers van dichtbij hechten eveneens een grote waarde aan dit familiegevoel. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat deelnemers die bijvoorbeeld vooral met muziek bezig willen zijn en de sociale component van MusicGenerations niet ambiëren, eerder afhaken. Deelnemers die blijven, komen uiteindelijk zowel voor de sociale als de artistieke dimensie.

Samen maken

Daarbij komt dat échte verbinding alleen kan ontstaan als er samen gemaakt wordt. Dit betekent dat de muzikant zich als maker openstelt voor nieuwe activiteiten, deelnemers en ideeën. Dat heeft ook positieve bijkomende gevolgen: door inclusief te werk te gaan, kan kunst en cultuur toegankelijker worden gemaakt voor een breder publiek. MusicGenerations verwezenlijkt dit met haar methode. In eerste bijeenkomsten presenteren deelnemers hun

muziek aan elkaar en delen zij hun verhalen. Later maken ze juist samen nieuw werk. De ontmoeting verloopt hiermee via muziek. Waardering voor iemands muzikale talent en een gedeelde passie voor muziek, zet zich hiermee om in een soepeler sociaal contact.

Dit betekent ook dat een muziekproject inspeelt op deelnemersbehoeften. Als deelnemers hun eigen behoeften op tafel mogen leggen, en vervolgens mede-eigenaar worden van de processen en producten die daaruit voortkomen, vergroot dit de kans op een duurzame en betekenisvolle bijdrage van het project. Hoewel het MusicGenerations team de liedjes selecteerde die werden uitgevoerd tijdens de optredens van Talent voor Vrijheid, kon deze selectie worden aangepast op basis van de voorkeuren en genres waarin deelnemers geïnteresseerd waren. Binnen MusicGenerations worden deelnemers daarmee aangesproken op hun talenten en hun eigen muzikale en culturele voorkeuren. Gedurende het proces, maar met name in het begin, is er daarom veel ruimte in het programma voor het ophalen van de talenten en voorkeuren van deelnemers. Een deelnemer van het project Talent voor Vrijheid gaf bijvoorbeeld aan: *"Ik kom dan misschien wel uit Indonesië, maar ik zing veel liever jazz"*. Deelnemers krijgen hiermee de mogelijkheid om hun, misschien onverwachte, voorkeuren kenbaar te maken.

Continuïteit en langdurig contact

Het is van belang om er bewust van te zijn dat veel projecten niet veel meer kunnen doen dan een eerste ontmoetingsmoment creëren. Dit doet niets af aan het feit dat eerste ontmoetingen waardevol kunnen zijn, maar het betekent wel dat we realistisch moeten blijven over wat een kunstproject kan bewerkstelligen en in welke mate. Om een langdurig gemeenschapsgevoel te doen ontstaan, kunnen projecten niet incidenteel plaatsvinden. Eerste ontmoetingen zijn daarvoor niet genoeg, en vinden bovendien plaats op kleine schaal. Met één kunstproject, in één buurt, ga je de wereld niet veranderen, maar misschien wel, in ieder geval kortstondig, de wereld van één persoon of van die ene buurt. MusicGenerations is zich ervan bewust dat deelnemers en omgeving de kans moeten krijgen om tot een intensievere ontmoeting te komen. De ervaring van MusicGenerations heeft geleerd dat regelmatige workshops gedurende een periode van 3 maanden minimaal nodig zijn om echte verbinding tussen deelnemers en omgeving te maken, hoewel ze idealiter meer tijd zouden willen om langdurige connecties aan te wakkeren. Kort na afloop van de workshop gaven deelnemers

ook aan nieuwe vriendschappen te hebben gesloten en sommigen zelfs dat ze een 'alternatieve familie' hadden gevonden bij MusicGenerations. Aangezien deze vragen zijn gesteld vlak na het programma, kunnen we niet vaststellen of er deze effecten ook op lange termijn blijven bestaan.

Om duurzame contacten te versterken, is continuïteit belangrijk. Door regelmatig samen te komen in een fysieke ruimte, stimuleer je het ontstaan van blijvende contacten tussen deelnemers. Dit bleek bij MusicGenerations lastig. Doordat het project plaatsvindt op verschillende plekken in Nederland, kunnen niet alle deelnemers continu betrokken blijven. Dit ondervinden sommigen van hen als nadelig. De afstanden en het reizen worden hen teveel en daardoor raken ze op de achtergrond. Mensen uit de grote groep (oud-)deelnemers en de mensen die bij het lopende programma betrokken zijn, zullen elkaar dan – in elk geval tijdelijk – minder zien. Een van de deelnemers gaf ook aan dat er binnen de groep een behoefte bestaat om enkele keren per jaar met de 'hele familie' bij elkaar te komen. Het levendig houden van de bredere 'MusicGenerations-community', is daarmee een van de uitdagingen die MusicGenerations het hoofd moet bieden.

Conclusie

In participatieve kunstpraktijken is muziek een middel om dwarsverbanden te prikkelen en gemeenschapsgevoelens te creëren. Door een aanzet te geven tot ontmoeting door middel van muziek en mensen de ruimte te geven om samen te ontwikkelen, creëren praktijken zoals MusicGenerations, – in elk geval tijdelijk –, nieuwe verbindingen. Er zijn echter veel voorwaarden verbonden aan de manier waarop en in welke mate muziek dit soort processen kan stimuleren. Niet iedereen heeft evenveel interesse in muziek en daarom dienen kunstpraktijken als MusicGenerations ook ruimte te houden voor andere kunstvormen. Een inclusieve houding van de organisatie is noodzakelijk en draagt eraan bij dat er openheid is voor alle leeftijden, culturen en talenten. Echte verbinding kan bovendien alleen ontstaan als er samen gemaakt wordt. Door samen te werken aan een muziekstuk, kunnen mensen een ervaring delen, en dát laat verbindingen ontstaan. Dit betekent ook dat projecten rekening moeten houden met deelnemersbehoeften. Langdurig contact ontstaat niet zomaar: deelnemers moeten continu bij elkaar worden gebracht in een fysieke ruimte, waar ze zich veilig en vertrouwd voelen om te ontwikkelen.

Tot slot moet er rekening mee worden gehouden dat de kracht

van muziek alleen een werking kan hebben als er evenveel nadruk wordt gelegd op artistieke als sociale doelen. Projecten als MusicGenerations bevinden zich ergens tussen de kunstsector en het sociaal domein in. We moeten er ons juist daarom bewust van blijven dat deze kunstvorm er niet is om problemen op te lossen. Muziek is niet hét antwoord of dé oplossing voor alle sociale problematiek die we waarnemen in de samenleving. Zoals MusicGenerations aangeeft: *"Met één muziekproject gaan we de wereld niet redden"*. Wanneer het instrumentele van geëngageerde kunstpraktijken de boventoon gaat voeren, oftewel als kunst antwoord moet geven op of oplossingen moet bieden voor maatschappelijke vraagstukken, kan het geen kunst meer zijn. Wat deze praktijken wel doen door middel van kunst is vragen stellen. Juist door het stellen van vragen en andere mogelijke werkelijkheden te laten zien, kunnen zij een tegenwicht bieden aan diverse maatschappelijke tendensen. Zij vormen samen met deelnemers een mogelijke leefwereld, waarin het niet om vervreemde individuen draait, maar juist om gemeenschapszin. 'Goede' participatieve kunstpraktijken zijn daarom zowel sociaal als artistiek en stellen voortdurend vragen, in plaats van dat ze oplossingen zouden bieden.

Literatuurselectie

- Matarasso, F. (1997). *Use or Ornament: The social impact of participation in the arts*. Londen: Comedia.
- Trienekens, S. & de Groot, C. (2016). *Age Included: on Music, Generations, Diversity and Freedom*. Amsterdam: SWP Publishers.
- Trienekens, S. & Puijser, M. (2010). *Sociale effecten van Music Matters*. Amsterdam: Kenniscentrum Maatschappij en Recht.
- Trienekens, S., Swartjes, B., Versloot, B., & Logger, J. (2018). *Handreiking voor succesvolle inclusieve cultuurprojecten*. Amsterdam/Rotterdam: Urban Paradoxes & Inholland Lectoraat Dynamiek van de Stad.

Britt Swartjes (brittswartjes1@gmail.com) werkt sinds de zomer van 2017 als junior onderzoeker bij onderzoeksbureau Urban Paradoxes.